

Anne Vainikka 1958–2018

Kuva: yksityis kokoelma

Anne Marjatta Vainikka syntyi 31. heinäkuuta 1958 Washingtonin osavaltiossa, Yhdysvalloissa. Hänen vanhempansa olivat muuttaneet sinne samana vuonna Suomesta. Vuonna 1962, toisen lapsen syntymän jälkeen, perhe palasi Suomeen Tampereelle, jossa syntyivät perheen muut kahdeksan lasta. Esikoisena Annen harteille tuli iso vastuu sisaruksista huolehtimisesta ja kotitöistä äidin rinnalla. Ensimmäisen ja toisen asteen koulut hän kävi Tampereella. Sisarusten mukaan Anne oli lahjakas oppilas ja sai koulussa pelkkiä kymppejä – lukuun ottamatta musiikkia. Hänen lempiaineensa oli matematiikka. Matemaattisen lahjakkuutensa ja kiinnostuksen alaa kohtaan hän oli perinyt ilmeisesti isältään.

Vuonna 1977 perhe muutti isoisän kuoleman jälkeen takaisin Yhdysvaltoihin Anne Vainikan ollessa 19-vuotias. Hän jäi vuodeksi Suomeen koulunkäynnin vuoksi

ja asui tämän ajan isoäitinsä kanssa Tampereella mutta seurasi sitten perhettään Yhdysvaltoihin. Akateemiset opinnot Vainikka aloitti Washingtonin osavaltion yliopistossa Seattlessa vuonna 1978, jossa hänen kiinnostuksensa kieltä ja kielitiedettä kohtaan heräsi toden teolla Tom Roeperin kielitieteen kurssilla. Käsiykseni mukaan Vainikka ilmoittautui kursseille sattumalta. Hän oli kuitenkin aikaisemmin matkustellut runsaasti eri maissa ja ollut tätä kautta tekemisissä monien kielten kanssa. Sisarusten mukaan häntä olivat jo aikaisemmin kiinnostaneet harvinaiset, katoamassa olevat kielet. Minulle Vainikka kertoi kokeneensa kielitieteen omaksi alakseen sen vuoksi, että siinä yhdistyivät empiirinen tutkimus ja matemaattinen täsmällisyys.

Vainikan elämäntyö kielitieteen alalla jakautui kahtaalle: hän tutki sekä suomen kieltä että kielen omaksumista. Molem-

missa hänen mielenkiintonsa suuntautui generatiiviseen kielentutkimukseen, jossa huomio kohdistuu kieleen luonnonilmiönä – ei historiallisena ja sosiaalisena konstruktiona. Yksi keskeisimmistä alan hypoteeseista on, että ihmisen kieli perustuu aivoissamme olevaan luovaan generatiiviseen mekanismiin, jonka avulla pystymme muista eläimistä poiketen tuottamaan ja ymmärtämään rajattoman määrän ilmaisuja ja ajatuksia. Kyse on siis ihmisen aivojen ja viime kädessä lajimme perimän tuottamasta erityislaatuisesta ilmiöstä. Vainikka pyrki ymmärtämään suomen kieltä osana tätä laajempaa, biologista ilmiötä. Hän julkaisi tutkimuksiaan kansainvälisissä kielitieteen alan lehdissä (esim. *Natural Language & Linguistic Theory*, *Linguistic Review*, *Linguistics*, *Language Acquisition* ja *Second Language Research*) sekä useissa kokoomateoksissa.

Anne Vainikan tutkimustyö alkoi hänen nyt alalla klassikoksi muodostuneesta suomen syntaksia käsittelevästä väitöskirjastaan *Deriving syntactic representations in Finnish* (1989). Väitöskirjansa hän teki Massachusetin (Amherst) yliopistoon, jonne oli tullut opiskelijaksi 1980-luvulla. Vainikan ensimmäinen tutkimushypoteesi oli, että suomen kieli tulisi kuvata täysin uudenlaisen, moniulotteisen matemaattisen mallin tai ”himmelin” avulla. Nuoren tutkijan ylitsepuksuvan luovan ajattelun vastapariksi tuli väitöskirjan ohjaajan sekä muun akateemisen ympäristön tinkimätön, konservatiivisempi ja kurinalaisempi asenne. Tämä hedelmällinen yhteentörmäys leimasi Vainikan tutkijanuran alkuvaiheita.

Koska luonnontieteellistä suomen kielen tutkimusta oli tuohon aikaan tehty hyvin vähän, väitöskirjatyöstä tuli alan perusteos. Sen tavoitteena oli hahmottaa suomen kieleen kuuluvat erilaiset ilmiöt generatiivisen luovuusteorian viitekehityksessä. Työ käsittelee suomen kielen sanajärjestystä, sijamuotoja, possessiivi-

suffiksia, tyhjiä pronomineja ja niiden sitomista sekä erilaisia infiniittirakenteita. Tarkasteltavia ilmiöitä on paljon, mutta koska aikaisempaa tutkimusta ei juuri tästä näkökulmasta ollut tehty, Vainikan tehtäväksi tuli pohjan rakentaminen. Väitöskirjan pohjalta syntyi myös Virittäjässä vuonna 1992 ilmestynyt artikkeli.

Samoihin aikoihin Vainikka tapasi tulevan miehensä. He menivät naimisiin ja perustivat perheen Annen ollessa 32-vuotias. Nuoripari asui ensin muutaman vuoden Saksassa ja päätyi sen jälkeen Marylandin osavaltioon, jossa Vainikka asui elämänsä loppuun asti. Vainikka oli tätä ennen suuntautunut tutkijan urapolulle, mutta perheen sisäiset syyt sekä Annen sisäinen vakaumus johtivat siihen, että hän teki tieteellisen elämäntyönsä tästä eteenpäin vapaana tutkijana. Puolisot tekivät keskinäisen sopimuksen, jonka mukaan Anne saattoi omistaa tietyn osan ajastaan tieteelliseen tutkimukseen.

Kenties Vainikan kokemukset väitöskirjan tekemisestä ja vapaana tutkijana toimiminen muokkasivat hänestä sellaisen tutkijan, jona hän näyttäytyi meille nuoremmille. Moniin muihin alan tutkijoihin verrattuna Vainikka sitoi työnsä erittäin tiukasti empiirisiin havaintoihin samalla, kun hän kehitti kielitieteellistä ajatteluaan täysin omaan, riippumattomaan suuntaansa. Hän ei seurannut muotivirtauksia eikä hyväksynyt mitään uutta ideaa ilman, että idean puolesta oli olemassa empiiristä, kokeelliseen logiikkaan perustuvaa täysin teoriasta riippumatonta näyttöä. Mutta vaikka Vainikan oma tutkimusote oli kurinalainen, hän ei tyrmännyt muiden esittämiä ideoita olivatpa nämä (jälkikäteen katsottuna) miten järjettömiä tahansa. Omasta kokemuksestaan hän nimittäin tiesi, että empiiriset havainnot tekevät tämän työn hänen puolestaan.

Vieraan (L2) kielen omaksumisesta Vainikka kiinnostui tavattuaan sattumalta nuoren väitöskirjaopiskelijan Martha

Young-Scholtenin (josta tuli sittemmin professori Newcastle'n yliopistoon) Saksassa Düsseldorfin yliopistossa vuonna 1989. Molemmat työskentelivät tuolloin Harald Clahsenin johtamassa lapsenkieltä tutkivassa projektissa. Jossain vaiheessa Young-Scholten esitteli Vainikalle vieraan kielen oppijoilta (L2) kerättyä aineistoa, joka näytti hyvin samantyyppiseltä kuin lapsilta kerätyt ensikielen (L1) omaksujen tuotokset. Aineisto johdatteli nuoret tutkijat vähitellen siihen päätelmään, että ensikielen ja vieraan kielen oppimisen täytyi olla perimmältään samantyyppisiä prosesseja. Hypoteesi herätti tuohon aikaan runsaasti vastustusta. Sitä vastusti myös hankkeen johtaja, jonka näkemys oli, että kyse oli kahdesta täysin eriytyneistä omaksumisprosesseista. Vainikka ei perääntynyt. Myöhemmin Vainikka ja Young-Scholten kehittivät havaintojensa pohjalta kielen omaksumisesta ja sen perusuonteesta kokonaisuusteorian, jota he kutsuivat *orgaaniseksi kieliteoriaksi* (engl. *Organic Grammar*). He julkaisivat aiheesta mittavan määrän kansainvälistä tutkimusta (esim. *The acquisition of German: introducing Organic Grammar* v. 2011). Nämä tutkimukset käsittelevät sekä ensikielen että vieraan kielen omaksumista. Teorian ydinajatus on, että vieraan kielen oppija rakentaa uuden kielen samoin kuin kielen perusatomeista ja samassa järjestyksessä kuin ensikielen omaksuja ja että tätä prosessia hallitsevat samat lainalaisuudet.

Vainikka teki näkyvän kansainvälisen uran suomen kielen tutkijana. Hänen ajattelussaan keskeinen lähtökohta oli, että kieli syntyy aivoissa eräänlaisia kielen ”kognitiivisia atomeja” yhdistelemällä. Nämä atomit näkyvät pintakielen tasolla yleensä kieliopillisina elementteinä, kuten konjunktiona, aikamuotoina, prepositiiona ja niin edelleen, sekä niiden heijastevaikutuksina, jollaisia ovat esimerkiksi sijamuodot ja verbintaivutus. Sekä ensikielen että vieraan kielen omaksuminen

on Vainikan mukaan prosessi, jossa oppija oppii käyttämään kielen atomeja tietyssä järjestyksessä, ja tämä järjestys heijastelee niiden keskinäisiä rakenteellisia suhteita aivojen kieltä tuottavassa ja ymmärtävässä järjestelmässä. Kielen omaksuja kykenee siis käsittelemään yhä monimutkaisempia ilmauksia sitä mukaa, kun tähän rakenteluprosessiin tulee uusia elementtejä ja se niiden myötä muuttuu kompleksisemmaksi. Vainikka vastusti ajatusta, jonka mukaan koko kielijärjestelmä tulisi lapsen käyttöön valmiina kokonaisuutena.

Vainikka pohti suomen kielen sijamuotojen olemusta läpi koko elämänsä ja julkaisi aiheesta useita kansainvälisiä artikkeleita. Suomen rakenteelliset sijamuodot (kuten esimerkiksi nominatiivi, partitiivi, genetiivi tai akkusatiivi) olivat hänen näkemyksensä mukaan kielen kognitiivisten atomien suoria heijastevaikutuksia niitä lähellä oleviin nominausekkeisiin. Esimerkiksi partitiivisijan Vainikka arveli heijastavan rakenteellista läheisyyttä sijamuotoa kantavan nominausekkeen ja kieliopillisen elementin välillä: se liittyy monien kieliopillisten elementtien komplementtiposition. Myös genetiivisijan hän näki varsin samalla tavalla. Hänen tutkimuksensa keskeinen tavoite on kuvata tämä mekanismi kattavasti ja formaalin täsmällisesti sekä niin, että se on yhteensopiva muista kielistä ja lähitieteistä saadun empiirisen näytön kanssa. Vainikan suomen sijamuotoja koskevat tutkimukset, samoin kuin hänen väitöskirjansa, muodostavat perustan tulevalle alan tutkimukselle.

Eräs Vainikkaa paljon kiinnostanut suomen kielen sijamuotojen erityispiirre on, että subjektin sijat nominatiivi ja genetiivi ilmaantuvat tietyissä tapauksissa myös objektin sijoiksi. Esimerkiksi lauseessa *Jari julkaisi tutkimukse-n* objektin sijamuotona on genetiivi. Väitöskirjassaan Vainikka esitti, että genetiivisija, joka tyyppillisesti esiintyy subjektin tai X'-teorian

mukaan määreen sijamuotona (esim. *Jarin auto*, *Hän käski Jarin lähteä*), voi tiettyin ehdoin ”siirtyä” myös objektille. 2000-luvun alkupuolella hän kuitenkin oivalsi, että genetiivimuotoisen objektisijan muoto määräytyy sen mukaan, tai puuko sen läheisyydessä oleva predikaatti nominaalisen argumentin mukaan vai ei. Vaikka idea oli keksitty jo aikaisemmin, Vainikka osoitti sen pätevän koko suomen kielioppiin. Samalla hän tarttui myös siihen tunnettuun ongelmaan, että sijamuotoon vaikuttavat myös sellaiset tekijät, jotka eivät sijaitse objektin välittömässä läheisyydessä. Vainikan viimeiset suomen sijamuotoja käsittelevät tutkimukset käsittelevät näitä kahta ongelmaa.

Toinen Vainikkaa kiinnostanut kokonaisuus liittyi fonologisesti tyhjiin subjekteihin sekä possessiivisuffiksiin, joilla on suomen kielessä selvä yhteys toisiinsa. Hän käsitteli aihetta väitöskirjassaan ja julkaisi siitä myöhemmin merkittäviä artikkeleita, joista niistäkin tuli nykytutkimuksen näkökulmasta suunnannäyttäjiä. Possessiivisuffiksiin kohdistuva mielenkiinto ei koskaan lakannut, vaan hän palasi aiheen pariin uudestaan ja uudestaan sekä artikkeleissaan että useissa muissa yhteyksissä.

2000-luvun alussa Vainikka ohjasi kaksi merkittävää suomen kielen syntaksin väitöskirjaa Suomessa, Saara Huhmarniemen kysymyslauseita käsittelevän työn sekä Taija Saikkosen suomen kielen oppimista käsittelevän tutkimuksen. Hän

auttoi merkittäväällä tavalla myös Karoliina Lohinivaa tämän suomen kaksoiskysymyksiä käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessa, mutta ei ehtinyt nähdä sen valmistumista.

Viimeisinä vuosinaan Vainikka oli toimittamassa suomalais-ugrilaisia kieliä käsittelevää kokoomateosta, jossa on hänen kirjoittamansa yleiskatsaus suomen kielen syntaksista. Se on käsitykseni mukaan hänen viimeisin käsikirjoituksena. Hän siis aloitti ja lopetti uransa laatimalla kokonaiskatsauksen rakastamastaan aiheesta, suomen kielestä. Anne menehtyi vaikean sairauden uuvuttamana 11. kesäkuuta 2018 omissa kotipiirissään, läheisten läsnäollessa.

Anne Vainikka oli tienraivaaja, jonka ajattelu ja tutkimustyö ovat vaikuttaneet ja tulevat vaikuttamaan kauas tulevaisuuteen. Hänen elämäntyönsä lisäsi merkittäväällä tavalla kansainvälistä kiinnostusta suomen kieleen ja herätti useiden nuorten tutkijoiden mielenkiinnon aiheeseen. Monet hänen oivalluksistaan ovat säilyneet lähes sellaisenaan, ja niistä on sittemmin muodostunut muiden tutkijoiden työn lähtökohtia. Se, että käytösämme on näin rikas tieteellinen perintö, ei ole itsestäänselvyys.

PAULI BRATTICO
etunimi.j.sukunimi@gmail.com

Kirjoittaja työskentelee tutkijana
IUSS-tutkimuslaitoksessa Paviassa, Italiassa.